

FOLKLORDA YENİ SIÇRAMALAR: “KUANTUM FOLKLOR”

New Leaps In Folklore: “Quantum Folklore”

Evrim ÖLÇER ÖZÜNEL*

ÖZ

Bu makalede öncelikle folklorun bir disiplin olarak kurumsallaşması tarihsel olarak ele alınmıştır. Ardından sosyal bilimler ve fen bilimlerinin ayrışma süreci *mitos* ve *logos* ikiliği bağlamında değerlendirilmiştir. Yapılan bu değerlendirmelerin sonucunda sosyal bilimleri ve fen bilimlerini yeniden aynı noktada buluşturan bir gelişme olarak görülebilecek Kuantum fiziği yasalarının, folklor disiplini ile ilişkisi örnekler verilerek gösterilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Kuantum fiziği yasalarının folklor disiplinine uygulanabilirliği ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler

Kuantum Fiziği, Folklor, Mitos, Logos, Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri

ABSTRACT

This paper deals, firstly, with the institutionalization process of folklore as an academic discipline from a historical point of view. Then the paper evaluates the separation process of social and natural sciences in the context of the duality between *mitos* and *logos*. As a result of these, the paper views quantum physics as a crucial advancement reemerging social and natural sciences on the same platform and demonstrates the relevance of quantum physics to folklore using a variety of examples. As a conclusion, it is observed that the scientific quantum laws are easily applicable to the folklore as a social science discipline.

Key Words

Quantum Physics, Folklore, Mythos, Logos, Social Sciences, Natural Sciences

*Geleceği kestirmenin en iyi yolu
onu icat etmektir.*

Alan Kaye

Folklorun geçmişi kadim zamanlara dayanır. Buna karşın, bir disiplin olarak macerası 19. yüzyılın uluslaşma süreci içinde gelişmiştir. *Folk* (halk) ve *lore* (bilim) kelimelerini yan yana getiren ilk araştırmacı William J. Thoms olmuştur. Özünde “Anglo Saxon bir dirilişi”¹ meşrulaştırma çabası olarak da yorumlanabilecek bu girişim, folkloru bir sosyal bilim disiplini olarak kurumsallaştırmıştır. Bu yolla meşruiyet kazanan folklor, dönemin büyük imparatorluklarının parçalanma süreçlerinde de araçsallaştırılmıştır. Örneğin, Peter Burke'nin vurduğu gibi, Osmanlı'nın çöküş döne-

minde Yunanlılar ve Sırp halk şarkılarını derleyerek uluslaşma süreçlerini hızlandırmışlardır. Benzer şekilde, Rus işgaline karşı olan, Polonyalı Hugo Kol-lataj, hapishanedeyken halk kültürünü araştırma projeleri hazırlamıştır; bu yolla da, 1830'daki Golebiowski'nin *Lud Polski* (Polonya Halkı) ayaklanmalarına destek olmuştur (26-27). Bu ve benzeri daha birçok örnek dönemin politik duruşuna koşut biçimde, bir disiplinin hakim paradigma içersine nasıl yerleştirildiğini gösterir.

Daha önce ürünleri “köy”lerde aranan folklor, yirminci yüzyıla gelindiğinde, “köy” ve “kent” ayrımının silikleşmesiyle birlikte, merkezini köyden kente ya da “köykent”lere kaydırmak durumunda kalmıştır². Yüzyılın sonlarına doğru, ku-

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Edebiyatı Doktora Öğrencisi evrimolcer@gmail.com

ramasal temellerini köy ve kent ayrımları üzerine inşa etmiş olan folklor, diğer pek çok sosyal bilim disipliniyle aynı kaderi paylaşarak bir arayış içine girmiştir. Bu arayışın bir bölümü, neyin “yerel” neyin “evrensel” ya da hangisinin “sözlü” hangisinin yazılı olduğu konusunda duyulan şüpheden kaynaklanmıştır. Tüm bu şüphe, folklorun merkezdeki rolünü hızla zayıflatmıştır. Bir başka deyişle, bir zamanlar “sözlü ve köylü” ortamlarda kendine yer bulan bu disiplin, modern toplumlarda yükselişe geçen “yazılı ve kentli” mekânlarda ne yapacağını bilememiştir.

Günümüzde ise, folklor ürünlerinin incelenmesinde kullanılacak yeni teorilerin varlığından söz etmek mümkün görünmektedir. Bu teorilerin arasında Kuantum fiziği de bulunmaktadır. Kuantum fiziği fen bilimleri alanında köklü değişimlere neden olmuştur ve bu değişim teknoloji aracılığıyla günlük yaşamımıza şimdiden girmiş bulunmaktadır. Leke tutmayan kumaşlar, klasik ampullerin yerini alan *led* tabanlı ürünler ve daha pek çok yenilik bu bakış açısıyla üretilmiştir. Yaşanan bu köklü değişim tıpkı bir zamanlar Newton fiziğinde olduğu gibi, sosyal bilimlere de yansımaktadır. Kuantum mekaniği daha şimdiden, sosyal bilimlerin psikoloji, çevre eleştirisi gibi pek çok alanında geçerlik kazanmış bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacak olan Kuantum fiziğinin bakış açılarımızda yaratacağı köklü değişim, folklor disiplininin yeni açılımlar sağlamasına katkıda bulunabilecek özelliktedir.

Bu noktada Kuantum fiziği ve folklor arasındaki ilişkiyi çözümlenmeden önce folklorun tarihsel gelişimi ile ilgili bilgilere yer vermeye devam etmek uygun olacaktır. Daha önce vurgulandığı gibi, yerelin ve küreselin, sözün ve ya-

zının, köyün ve kentin homojenleşmesi, hem akılların karışmasına neden olmuş hem de beraberinde yeni arayışlar getirmiştir. Dinler tarihçisi Karen Armstrong, matbaanın icadıyla “toplu ve ezberden” okumanın yerini “sessiz ve bireysel okuma”nın aldığını söyler. Ona göre bu durum bir yandan kutsal yazılara verilen önemi artırırken diğer yandan, insanların kutsal metin anlayışını değiştirmiştir. Okumalar toplu olarak ve bir ritüel anlayışıyla gerçekleştirilmediğinden herkesin kendine ait yorum yapmasına izin verir hale gelmiştir; hatta bu yorumlar kutsal metinlerin dindışı bir bağlamda ele alınmasını da kolaylaştırmıştır (86).

Matbaanın icadının ardından modernleşmeyle birlikte, köyün toplu kuttören ve gelenekleri, yerini kentin bireysel gündelik yaşam pratiklerine ve kutsal olandan uzaklaşan yaşam biçimine bırakmıştır. Daha sonraları, gezegendeki küresel hareketlilik, yerel kültürün cemaat anlayışını parçalamıştır; ardından da bu parçalanmış cemaati keskin bir bireycilik anlayışıyla karşı karşıya getirerek geçirgenliği karmaşık bir ortam yaratmıştır. Her üç dönüşümde de birey aşamalı olarak “merkez”e konumlandırılmıştır. Bireyin bu biçimde merkezleşmesi kendi kuttörenselleştirilmesini oluşturmuştur. Örneğin akşam işinden evine dönen çağdaş bir kentli, ilk olarak televizyonunun başına geçip haberleri izlemek isteyebilir. Bu onun kendi kendine ve kutsal olmayan bir alanda gerçekleştirdiği bir ritüel olarak değerlendirilebilir. Aynı bağlamda, geleneksel bayram kutlamaları da örnek olarak verilebilir. “Köy”de hep beraber sabah namazı ile başlayan ve birlikte devam eden bayram kutlamaları “kent” ortamında değişim gösterebilir. Kentli insan için bu tür bayramlar öncelikle tatil ve seyahat anlamı taşır hale gelebilir.

Böylelikle, merkeze yerleştirilen “bi-rey” ve merkezden ötelenen “toplu olma” halleri birbirlerine zıt yaşam biçimleri olarak sunulur. Önüne geçilmez bir boşluk ve karmaşayı beraberinde getiren bu durumun ardından, toplu olarak yapılan eylemler bireyselleşmiştir. Eylemlerdeki bireyselleşme folklor ürünlerinin de bireyselleşmesine neden olmuştur. O güne değin folklor üretimlerinin insanlar arasındaki bağı gelenek aracılığıyla sürekli ve sağlam kıldığı söylenebilir. Ne var ki tersine dönen bu süreç sonrasında insanlardaki birlik ve bütünlük duygusunun, aşamalı olarak erozyona uğradığını gözlemek de mümkündür. Aidiyet duygusu aşınan insanların bundan sonra “bir tek olma”, “bir başına kalma” anlayışına yazgılı kıldıkları söylenebilir. Bu da hem “halkın” hem de “halkbilimcilerin” kavramsal algı boyutlarının değişmesine neden olmuştur.

Sözü edilen bu sıkıntılı durumun hem bilim dünyasında hem de gündelik yaşamda insanları yeni arayışlara yöneltmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda her disiplin kendi çıkış yolunu bulmak için denemeler yapmıştır.

Örneğin, sosyal bilimlere yeni açılımlar sağlamak amacıyla bir araya gelen Gulbenkian Komisyonu, sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine yayımladığı raporunda çarpıcı veriler ve belki de bugüne kadar gözden kaçmış ayrıntılar ortaya koymuştur. Gulbenkian Komisyonu tarafından, sosyal bilimlerin kuşaktan kuşağa aktarılmış, tarihin bir aşamasında yazıya geçirilmiş “sözlü bilgeliğin” bugünkü mirasçısı olduğu (11) kabul edilmiştir. Bu durum, önceleri “söz”le ve “söz”lü olanla yakından ilgilendiği için “ötelenen” folklor disiplini açısından bir terfi olarak nitelendirilmedir. Bu terfi kısmen de olsa, sınırlayıcı “folklor” teriminden, görece kapsayıcı “kültürel çalışmalar” terimine kayışı da

beraberinde getirmiştir. Elbette, sosyal bilimlerdeki bu değişim ve dönüşüm kıpırtılarını tek başına değerlendirmek yanıltıcı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle, sosyal bilimlerin çıkış arayışlarını fen bilimleri ile sıkı bir ilişki içerisinde ele almak gerekir. Öncelikle sosyal ve fen bilimlerinin köklerinin bir olmasına karşın nasıl ayrıştığını ve bu sürecin sonuçlarını irdelemek uygun olacaktır.

Sosyal bilimler ile fen bilimleri arasındaki ayrımın izlerini belki de, *logos* ile *mitos* arasına kara kedi giren zamanlara dek sürmek gerekir. On altıncı yüzyıldan itibaren bilgi ve kanıtlanabilir gerçekler her şeyden üstün tutulmuş, kadim bilgilerin uydurulmuş hikâyelerden ibaret olduğu varsayılmaya başlanmıştır. *Mitos* insanlar üzerindeki gücünü yitirdikçe hem gündelik hayata yansıyan pratikleri unutulmuş, hem de *mitosun* güvenilirliği sorgulanmaya başlanmıştır. *Mitos* insanlara, yeniden doğum inancıyla, tanrı ile insan arasında ilişki kuran yönüyle “ilk olmuş olanın hep olabileceği” güvencesini veriyor; bu yolla yaşamın sürekliliğini garanti ediyordu. Örneğin, bir ilahide “Teng tengri keldi/Teng tengri özi keldi”³ (Arat 8) ifadelerine rastlanmaktadır. Burada ilahiyi söyleyen kişinin, yapacağı her hareketin tanrı tarafından kutsandığını söyleyerek kendini ve davranışlarını tescil ettiğini görmek mümkündür. Bu söyleyiş, hitap ettiği toplulukla arasında sıkı bir güven bağı kurmasına da yardım etmektedir.

Öte yandan *logos*, ölüm ve son ilişkisini kesin biçimde ortaya koyar ve ilk olmuş olanın değişkenliğinden, ispat edilmesi gerekliliğinden ve denenmesi gerektiğinden söz eder. Bu noktada, Tanrıyı yeryüzüne indirerek her hareketini onaylatan anlayışın geçerliliğini yitirdiği gözlemlenebilir. Onun yerine artık yeryüzünde insan davranışlarını onaylayan ve belirleyen başka kurum-

lar oluşturulmuştur. *Logosla mitosun* bu zorlu karşılaşması sonucunda insanlık, *mitosun* kutsalla iç içe huzurlu ortamından uzaklaşarak kendini *logosun* kutsalın güvencesinden yoksun, meraklı ama bir o kadar da tekinsiz ortamına bırakmıştır.

Karen Armstrong'un da vurguladığı gibi, bu dönemde Batılılar, modern öncesi uygarlıkların bildik davranışı olan geçmişe bakmak yerine, ileriye bakmaya başlamışlardır (84). Elbette hep ileriye baktığını ve ilerlediğini düşünen bu yaklaşımın kendi içinde bazı çıkmazları olduğunu da vurgulamak gerekir. Armstrong'a göre *logosun* yaşamı bu denli değiştirmesi Batılı toplumların yaşam tarzlarında bir devrim yaratmıştır. Ne var ki bu devrim, insanlığına hiçbir zaman ihtiyacı olan önemi vermemiştir. Bunun sonucunda daha on altıncı yüzyılda eski mitolojik düşünce biçimi parçalanıp yerini alacak yeni bir şey ortaya çıkmayınca, duyarsız umutsuzluğun, ürperten zihinsel kötürümlüğün ve acizlikle karışık öfke duygusunun giderek belirginleştiği görülmüştür (85).

Gene Armstrong'un yorumuna göre, Nicolas Copernicus'un yaptığı büyük keşif, mit inanırları için oldukça rahatsız edicidir. Rahatsızlık ise, mitin insanları o güne kadar evrenin kendisiyle kaplı olduğuna inandırmış olmasından kaynaklanmıştır. Oysa bu keşfin ardından insanlığı, ufak bir yıldızın çevresinde göze bile çarpmayan bir gezegenin kıyısında yaşadığını öğrenmiştir. İnsanlık bundan sonra bir daha kendi algısına güvenmemiştir, çünkü durağan gibi görünen yeryüzünün aslında hızlı bir hareket halinde olduğu ispat edilmiştir (86). Artık kutsal anlayışı ve inancı hem, bir Hadisi Kudsi'ye göre, "Evrenlere sığamadım, ama inanan kulunun gönlüne sığdım" diyen Allah algısından, hem de "Baba, Oğul, Kutsal Ruh" üçlemesinden uzakta

yeni bir çerçeveye oturtulmak zorunda kalmıştır. Bu noktadan sonra hemen hemen tüm kutsal arayışların mantıklı bir açıklamasının olması, zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle, Armstrong'un bilimsel gelişmenin miti nasıl ters yüz ettiğini gösteren yukarıdaki örneği daha önce sözünü ettiğimiz *mitos-logos* ayrılığının önemli bir dönüm noktası gibi görünmektedir. Bu ve benzeri bilimsel gelişmelerin ardından mitoloji, üstünlüğünü ve inanırlığını yitirerek uydurmanın ve gerçek üstünün alanına kaymış, iktidarını bilim ve akla bırakmıştır.

Armstrong, bu oyundan galip ayrılan asıl ismin Isaac Newton (1642- 1727) olduğunu düşünmektedir (86). Ona göre Newton, hem kendini hem de diğer insanları, "dünyayla ilgili eşi görülmedik ve güvenilir bilgiler verdiğine, keşfettiği kozmik sistemin gerçeklerle örüldüğüne, evrenin çapraşık makinesini var eden büyük bir 'Makine' olan Tanrının varlığını kanıtladığına" inandırmıştır (87). Gerçekten de Newton ve ardılları tüm dünyayı buna inandırarak sosyal bilimler de dâhil olmak üzere birçok alanı etkilemeyi başarmışlardır. Ne var ki, Armstrong'un da vurguladığı gibi bilimin insana gereken içsel değeri vermeyişi ya da bu konuda tatmin edici bir eylemde bulunmayışi bir süre sonra içsel kaoslar oluşmasına yol açmış ve insanlığı toplu arayışlara sürüklemiştir.

Yirminci yüzyılın son dönemecine gelindiğindeyse öncelikle fizik alanında sarsıcı gelişmeler yaşanmıştır. Einstein'ın görecelik kuramının ardından Kuantum fiziği, atom altı parçacıkların dünyasıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da derece ilginç bulgular elde edilmiştir. Kuantum fiziği üzerine araştırmaları bulunan Danah Zohar, *Kuantum Benlik* adlı çalışmasında Marx'ın tanımladığı mutlak tarih yasalalarının, Darwin'in evrimci mücadelesi-

nin ve Freud'un karanlık insan ruhunun şiddetli güçlerinin tümünün ilhamlarını Newton'un fizik kuramından aldıklarını bu sayede de her birimizin kendimizi Newton'un aynasından gördüğümüzü söyler (12-13) ve kalıplaşmış düşüncelerin değişebilmesinin güçlüğünü şu biçimde dillendirir:

Eski entelektüel alışkanlıklar zor ölür. Newtoncu fiziğin uzay, zaman, madde ve nedensellik kategorileri gerçekliği algulayışımıza öyle derin kök salmışlardır ki bunlar yaşamın akla gelen tüm yanlarını şekillendirirler ve onların gerçekleriyle dalga geçen bir dünyayı asla hayal edemeyiz. (19)

Zohar'ın eski entelektüel alışkanlıklar hakkındaki yorumu dikkat çekicidir. Kökleri derinlerde olan alışkanlıkların dönüşümü uzun bir süreç gerektirir. Ancak, Kuantum fiziği olarak adlandırılan bakış açısının sınırlı olduğu kadar yeni bir gelişme olmadığı da düşünülmektedir. Örneğin Kuantum fiziğinin önemli isimlerinden araştırmacı Niels Bohr kuram hakkında şunları söyler. "Atom kuramı ile ilgili paralellikleri aramak istiyorsak, insanı, varoluşun büyük dramı sırasında hem seyirci hem de aktör olarak ele alan Buddha, ve Lao Tzu gibi düşünürlerin karşılaştıkları sorunlara yönelmemiz gerekecektir" (Capra 22). Bu ifadeler Kuantum fiziğinin *mitos* ve *logos* arasındaki bütünlüğü gösterebileceğine dair bir işaret olarak yorumlanabilir.

Bu noktada Kuantum fiziği ile folklor disiplini arasındaki ilişkiye dönmek uygun olacaktır. Öncelikle Kuantum fiziğinin yasaları hakkında bilgi vererek bunların folklorla ilişkisi belirtilecektir. Kuantum fiziği holistlerin holografik bir evren tasarımına yakın bir evren tasavvur eder. Holistler, "evrenin bölünmez bir bütünlük"⁴ olduğunu söylerler. Aynı biçimde evrenin birlik ve bütünlüğünü her zaman vurgulayan İslam'ın tasavvuf

anlayışı da bu bakış açısıyla değerlendirilebilecek pek çok örneğe sahiptir. Holografik evren anlayışına göre evren her zaman genişlemektedir. Kur'an ayetlerinden "*Biz göğü büyük bir kudretle bina ettik ve şüphesiz biz (onu) genişleticiyiz* (Zariyat Suresi, 47) ayeti, bunu açık biçimde ifade eder görünmektedir. Zohar da holistik evren tasavvurunun temellerinin hem Doğu'ya hem de Batı'ya dayandığını belirtmektedir. Zohar bunu göstermek için Budizm'in Elmas Sutra'sını örnek olarak gösterir. "İndra'nın evinde öyle bir inci ağı oluşturulmuş ki bir tanesine baktığınızda diğer bütün incileri onun içinde görebilirsiniz. Dünyadaki her nesne de sadece kendisi değildir, diğer her nesneyi içerir ve aslında diğer her bir nesne olur" (Zohar 78).

Yüzyıllar öncesine ait bu Elmas Sutra'sının çağımızın evren algısı için bir dayanak olarak gösterilmesi konumuz açısından iki bağlamda önem taşımaktadır. İlki yukarıda sözü edilen *mitos* ve *logos* ayrımının çağımızda yeniden silikleştigiğine dair sağlam bir örnek oluşturmasıyla ilgilidir. İkincisi de, asıl işi kültürel kodların şifrelerini çözmek, insanın ilk olmuş olanı arama merakını incelemek, makrokozmostan mikrokozmosa uzanan sözlü, yazılı ya da siber iletişim biçimlerini çözümlemek olan folklor disiplininin söz konusu gelişmeler karşısında nerede duracağı ile ilgilidir.

Kuantum fiziğinin, *logosla mitos* bu denli yaklaştığı bir noktada, folklor için bilimsel çalışma yöntemlerinin nasıl şekilleneceği sorusu önemlidir. Folklor kuramlarının "motif tespitleri", "ur form" arayışları, "tanım çabaları", "ölçü ve uyak" anlayışlarının ötesine geçerek Kuantum fiziğinin yansımalarına yaklaştırılması gerektiğini söylemek mümkündür. Bunun nasıl olacağı ise halkbilimcilerin önünde heyecan verici bir biçimde durmaktadır. Bu alanda

yapılacak yeni keşifler geçmişte kalmış, bozulmuş gibi görünen geleneksel değerlere de itibarını iade edecektir.

Örneğin, Kuantum fiziğinin çıkış sorunlarının ilginç bir biçimde mit olgusuna gönderme yaptığını belirtmek gerekir. Zohar'a göre, Newton fiziğinin esas sorusu "Herhangi bir şey nasıl olur?" iken, Kuantum mekaniğinin Bohr-Heisenberg yorumundaki en büyük soru, "Herhangi bir şey nasıl var olur?" (25) sorusudur. Mit araştırmacısı Mircea Eliade de miti tanımlama denemesinde "mitin bir yaratılış öyküsü olduğunu ve bir şeyin nasıl yaratıldığını, nasıl var olmaya başladığını açıkladığını" (16) söyler. İki soru arasındaki şaşırtıcı benzerlik bizi, mitin geçmişte kalmış, hayal ürünü, uydurma olduğunu söyleyen anlayışı sorgulamaya yönlendirmektedir. Tüm bunların yanı sıra, yapılan sorgulama Newtoncu fiziğin bir yansıması olarak gelişen kimi kuramlara bakışımızın değişmesi gerektiğini de hatırlatmaktadır.

Folklor ve Kuantum fiziği arasındaki bağı dair verilebilecek bir başka örnek de Kuantum fiziğinin "şey"ler arasındaki ilişki hakkında öne sürdükleridir. Kuantum fiziği evrendeki ilişkiler ağının çözümlenmesi üzerine odaklanır. Zohar'a göre "hem belirsiz dalgacık/parçacık ikiliği kavramı hem de sanal geçişlere dayalı hareket kavramı şeyler arasındaki ilişkiyi algılamamızda bir devrim habercisidir" (51). Ayrıca, "ilişkinin yeni kuantum mekaniğin kavramı dalga/parçacık ikiliğinin doğrudan sonucunu ve bütün uzay ve zamana yayılmış gibi davranan "madde dalgası" (ya da olasılık dalgası) eğilimini izler" (51). Bu ilke Kuantum mekaniğinin *tamamlayıcılık* ilkesidir.

Kuantum mekaniğinin bu yayılmacı ikiliği halkbilimcilerin uzun yıllardır kafa yordukları sözlü kültür ürünlerinin yayılma sorunsalına yaklaşımımızı kök-

ten değiştirebilecek veriler içermektedir. Kültürel ürünlerin yayılma yolları ve süreklilikleri, birbiriyle olan ilişki biçimlerine göre konumlanır. Aynı zamanda da yayılma alanlarında izledikleri güzergâhın belirsizliği kafa karıştırıcıdır. Birbirleriyle hiç ilişki kurmamış, sınır komşusu olmamış iki toplumun aynı mite gönderme yapması ya da aynı masalı başka kılıklarda anlatmış olması halk bilimcilerin yorucu sorunları arasında yer almıştır.

Kuantum fiziğinin yayılma alanı düz çizgisel bir alanda olmak zorunda değildir. Atom altı parçacıkların yayılması sıçrayarak da gerçekleşebilir. Yani Kuantum yasalarına göre iki "şey"in birbiriyle ilişki kurması için yan yana olması gerekmez. Yayılma düz bir çizgide ilerlemek zorunda da değildir. Bu da bize, dünyanın apayrı yerlerinde birbirlerinden habersiz bir biçimde aynı güneş mitlerini anlatan toplumları, ya da ulu ağaçlara tanrısallık atfeden birbirinden habersiz insanları hatırlatır. Benzer biçimde, dünyanın neresine giderseniz gidin bir masalda, romanda, bilgisayar oyununda ya da sinema filminde karşımıza çıkan yaşlı bilgeyi, kurnaz adamı, bakire kızı ve de tanrısız kahramanı bir kez daha gözden geçirmemize zemin hazırlar.

Kuantum fiziğinin bir diğer ilkesi de *belirsizlik ilkesidir*. Belirsizlik ilkesi hakkındaki tartışmaların çoğu Schrödinger'in Kedisi olarak bilinen deney etrafında biçimlenir. Bu kedi paradoksu kısaca şu biçimde aktarılabilir:

Schrödinger bir kutunun içinde radyoaktif bir kaynak, radyoaktif parçacıkların varlığını kaydeden bir detektör, siyanür gibi zehir taşıyan cam bir şişe ve canlı bir kedi hayal etmemizi istiyordu. Kutu içindeki düzenek öyle ayarlanmıştır ki, radyoaktif maddenin içindeki

atomlardan birinin bozunup da detektörün bir parçacık kaydetme olasılığının sadece yüzde elli olmasına yetecek bir süre içinde bu detektör açık durur. Eğer detektör böyle bir olayı tespit ederse o zaman cam kırılır ve kedi ölür; aksi halde kedi yaşar. Bizim kutuyu açıp bakmadan bu deneyin sonucunun ne olduğunu bilme imkânımız yoktur. (Gribin 210)

Bu deney bize “gerçek ona baktığımız zaman oluşur” ya da “gerçek bizim ona bakışımıza bağlı olarak oluşur”⁵ gibi belirsiz olasılıkları gösterir. Kuantum fiziğinin belirsizlik ilkesinin halk bilginde kendine yer bulduğunu gözlemek de mümkündür. Bu ilke kendini en açık biçimde “iki sözün biri yalan biri gerçek” (*eki sözdün biri calgan biri çın*) (*Kırgız Atasözleri* 118) diyen atasözünde, ya da herkese “sen de haklısın sen de” diyen Nasrettin Hoca fıkralarında ifade eder görünmektedir. Elbette kültürel ürünler incelendiğinde buna benzer pek çok örneklerle karşılaşmak mümkündür.

Kültür kodları halkın belleğinde taşınarak günümüze ulaşır. Bu kodların ana aktarım araçlarından biri de sözdür ve sözü edilen kültürel kodlar uzunca bir süre anonimliğini korumuştur. Anonim olanın dağılışı ve yayılışı biçimi kuantum fiziğinin bize verdiği dalgacık teorisine uygun görünmektedir. Kuantum bakış açısına göre elektronlar dalgacık olarak hareket ettiğinde bir sinerji ortaya çıkarılır ve $1+1=2$ olmaktan çıkarak bir başka boyuta taşınır. Bu sinerji hem zaman içinde yolculuğa hem de çoklu olmaya elverişlidir. Bu da bize sayısız “eş” ve “benzer” metinleri olan kültür ürünlerini hatırlatır. Sözlü kültür, yayılcı ve anonim olma özellikleriyle de kuantum fiziğini kapsar görünmektedir. Kültürel kodlardaki anonim oluş ve yayılcılık şimdiye kadar elbette fark edilmiştir. Ne var ki, bu farkındalık kültür ürünlerinin

yalnızca gerçek üstü bir alanda serbest bırakılmasına ya da “bilinçdışı” alanlara ötelenmesine engel olamamıştır. Aynı farkındalık kuantum yasalarının her iki olasılığı da değerlendirmektedir. Kuantum yasaları bu sıçramaları, yaşadığımız madde dünyasının içine çekmeyi başararak her şeyin burada ve şu anda bizimle birlikte olduğunu ötelere ya da aşağılara gitmeye gerek olmadığını ispatlama çabasıdır.

Newton fiziğinde de ışığın hem dalga hem de parçacık özelliği bulunduğu kabul görmektedir ancak, parçacıkların daha temel olduğu kabul edilmiş ve her bir parçacığın maddeyi oluşturduğu düşünülmüştür. Kuantum fiziği içinse, hem dalga hem de parçacık aynı derecede temel unsur sayılır ve bu ilkeler birlikte var olarak tamamlanır (Zohar 22). Kuantum fiziğinin “hem/hem de” anlayışının temelinde ışığın hem dalgacık hem de parçacık olarak kabul edilebilirliği ilkesi yatmaktadır. Newton fiziğinin yaklaşımı ise ya/ya da anlayışına sahiptir. Bu yaklaşım tek bir doğru olduğunu kabul eder. Kuantum fiziği ise, olasılıkları sınırlamaz hem/hem de anlayışını kullanarak kapsayıcı bir olasılıklar ağı sunar.

Bu bakış açısı kültürel incelemeler için de geçerli olabilir; özellikle, karşılaştırmalı kültürel çalışmaların “benimki en özgün olandır” anlayışından uzaklaştırılmasını sağlayabilir. Kültür elbette ki millî ve özgün olabilir. Ne var ki, kültür ürünleri hiçbir öğeyi ötekileştirmeden incelenmelidir. Ait olunan toplumun ürettiği kültürel kodları çözümlmek için diğer kültürleri ötelemeyi tercih etmek bu ürünlerin derinlerindeki bilgeliğin anlaşılmasına engel olacaktır. İnsanın nihai emeli, varoluşundan bu yana kendini ve yaşadığı dünyayı anlamlandırma çabası olmuştur. Bunu göz önüne aldığımızda

kültürel bilgelik kodlarının çözümlenmesi hususunda bilim insanlarına düşen görev de önem kazanmaktadır.

Vurgulanması gereken diğer bir nokta da Kuantum fiziğinin hem işleyiş hem de işlev bağlamında kültür olgusuyla ilgilenen pek çok bilim insanı için ilgi çekici bir yönünün daha olduğudur. Bu durum, bilim insanlarının şüphecilikleri ile ilişkilendirilebilir. Kuantum fiziğine şüpheyle yaklaşan bir bilim insanı tüm bu gelişmeleri ispatlanmamış veriler olarak değerlendirebilir. Söz konusu yaklaşım bir başka açıdan da şu biçimde ifade edilebilir. Şüpheli bilim insanı "Tüm bu gelişmeler, yaratılışın ve varoluşun sırrını çözmeye programlanmış insan zihninin, yeni binyılın başlarında, daha önce *mitosu* öteleyerek oluşturduğu paradigmayı parçalayarak varoluş bilgisini tekrar arama heyecanı olarak değerlendirilmelidir" diyebilir. Bu durumda, öncesinde tanrıyı ve yüce yaratıcı fikrini bezelye taneciklerine hapseden *logosun*, bugüne gelindiğinde fikir değiştirerek O'nu evrenin her köşesine sıçratmaya yöneldiği de iddia edilebilir. Olup bitenlere bu pencereden bakan bir halkbilimci için bile gelişmeler kayıtsız kalınmayacak kadar heyecan vericidir. Bu bağlamda, kuantum yasaları ve bu yasaların sosyal bilimlere yansısı, yeni bir yaratılış mitinin başlangıcı olarak da görülebilir. En azından bir mit yaratım sürecinin canlı tanıkları olmak, günümüz halkbilimcileri için önemli olmalıdır.

Bu savlar temelsiz, naif hatta belki de ayakları yere basmayan hayalperest hevesler olarak değerlendirilebilir ya da mistik bir arayış olarak da görülebilir. Ne var ki bilim insanının olmazsa olmazı, bilimsel merak ve kuşku sonsuz seçeneği olan evrenin önüne sınırlı ve kaplanmış düşünceler koymamıza engel olmaktadır. Dahası, sosyal ve entelek-

tüel meşruiyeti tek başına sahiplenmeye çalışan eski paradigmanın sarsılması, bilimsel ilerlemenin de kapılarını aralayacaktır. Buna olan bilimsel inancımız düşüncelerimizi dile getirmemizi kolaylaştırmaktadır.

NOTLAR

1 Bu ifade Raymond Williams'ın *Anahtar Sözcükler* adlı çalışmasından esinlenilerek kullanılmıştır.

2 Bu konuda Prof. Öcal Oğuz'un "Neden Kültür Araştırmaları?" başlıklı yazısına bakılmalıdır.

3 "Tan tanrı geldi / Tan tanrı kendisi geldi"

4 Bkz. David Bohm, *Wholeness and the Implicate Order*. (aktaran Donah, Zohar). *Kuantum Benlik içinde* (78).

5 Schrödinger'in Kedisini ile ilgili ayrıntılar için, bkz. Zohar, Donah. *Kuantum Benlik*. (40-41)

KAYNAKLAR

Arat, Reşit Rahmeti. *Eski Türk Şiiri*. Ankara: TTK Yayınları, 1991.

Armstrong, Karen. *Mitlerin Kısa Tarihi*. çev. Dilek Şendil. İstanbul: Merkez Kitaplar, 2005.

Burke, Peter. *Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü*. çev. Göktuğ Aksan. Ankara: İmge Yayınevi, 1996.

Capra, Fritjof. *Fiziğin Taosu*. çev. Kaan H. Ökten. İstanbul: Arıtan yayınevi, 1991.

Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınevi, 2001.

Gulbenkian Komisyonu. *Sosyal Bilimleri Açın: Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. çev. Şirin Tekeli. İstanbul: Metis Yayınları, 1996

Goodstein, David ve Judith R. *Feynman'ın Kayıp Dersi. Gezegenlerin Güneş Sistemindeki Hareketi*. çev. Zekeriya Aydın. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2003.

Gribbin, John. *Schrödinger'in Kedisinin Peşinde. Kuantum Fiziği ve Gerçeklik*. çev. Nedim Çatlı. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2005.

Oğuz, Öcal. "Neden Kültür Araştırmaları?" *Milli Folklor*. Bahar, sayı 70, 2006. s. 4-7

Şavk, Ülkü Çelik. *Kırgız Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2002.

Weinberg, Steven. *Atomaltı Parçacıklar. Bir Keşif Serüveni*. çev. Zekeriya Aydın. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2005.

Williams, Raymond. *Anahtar Sözcükler*. çev. Savaş Kılıç. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Zohar, Donah. *Kuantum Benlik*. çev. Seda Kervanoğlu. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2003.